

100 χρόνια από τη δολοφονία του Μαρίνου Αντύπα. Στιγμιότυπα από τη ζωή και τη δράση του

Ο Μαρίνος Αντύπας (Μ.Α.) είναι μια εμβληματική μορφή για το σοσιαλιστικό κίνημα, για τον αγροτισμό, για τους Θεσσαλούς και για τους Κεφαλονίτες. Υπάρχει διαχρονικά σταθερό ενδιαφέρον για την φωτεινή αυτή προσωπικότητα, το οποίο εκφράζεται με την έκδοση βιβλίων, με τη δημοσίευση άρθρων, με την αποτύπωση σε ταινίες, με την αναφορά του σε τραγούδια, με τη διοργάνωση συνεδρίων κ.λπ. Θα αναφέρω τελείως ενδεικτικά μερικά από τα βιβλία που αναφέρονται στον Μ.Α.: Του Ν. Τζουγανάτου (1978), του Σπ. Λουκάτου (1980), του Δ. Βουλγαράκη (Λάρισα 1982), του Γιαν. Καψάλη (1986) και το πρόσφατο βιβλίο του Διον. Κουγιανού [1-5]. Πάλι ενδεικτικά, θέλω να αναφέρω άρθρα της Ρίτας Τσιντίλη-Βλησμά (1987), του Γ. Πετρόπουλου (2002, 2007), του Μάκη Αποστολάτου (2007) [6-9]. Σημαντικό είναι, επίσης, το αφιέρωμα στον Μ.Α. του περιοδικού *Ομπρέλα* με τη δημοσίευση δέκα άρθρων ισάριθμων μελετητών [10], ενώ άξια μνείας είναι και η υπό έκδοση ύλη του Συνεδρίου που οργάνωσε ο Δήμος Πυλαρέων το 2007. Κι αυτά χωρίς να υπολογίσουμε όλες τις αναφορές σε βιβλία που ασχολούνται με τη σοσιαλιστική κίνηση, με το αγροτικό ζήτημα κ.α. [11-12]. Υπάρχει επίσης και σχετική ξενόγλωσση βιβλιογραφία. Αναφέρω ενδεικτικά δημοσιεύσεις, διπλωματικές εργασίες και διατριβές στη γερμανική γλώσσα, τις οποίες ανασκόπησε πρόσφατα ο καθηγητής Ζήσης Παπαδημητρίου [13]. Όμως, παρά την υπάρχουσα πλούσια βιβλιογραφία, φαίνεται ότι υπάρχουν ακόμα πολλά στοιχεία από τη ζωή του Μ.Α. που διερευνήθηκαν πρόσφατα (ορισμένα ανακοινώθηκαν στο Συνέδριο των Πυλαρέων), ενώ άλλα παραμένουν ανοιχτά στην έρευνα.

Έτσι, το κείμενο αυτό πρέπει να ακροβατήσει ανάμεσα σε δύο άκρες: Να μη παραλείψει τα βασικά, αλλά και να μην αναμασήσει τα χιλιοειπωμένα. Πρέπει να προσφέρει κάποια νέα στοιχεία, χωρίς να εξαντληθεί σε εξειδικευμένες πληροφορίες. Η χρονολογική και όχι η ειδολογική εξιστόρηση της ζωής και της δράσης του Μ.Α. πιστεύω πως θα διευκολύνει περισσότερο για μια εποπτική θεώρηση.

Βιογραφικά στοιχεία. Η αρχή της δράσης

Ο Μ.Α. γεννήθηκε στα Φερεντινάτα της Κεφαλονιάς το 1872. Έχουν περάσει μόλις οκτώ χρόνια από την ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα (1864) και οι μνήμες των αγώνων και της ιδεολογίας των Ριζοσπαστών παραμένουν ζωντανές στη μνήμη των απλών ανθρώπων. Στους απλούς αυτούς ανθρώπους, παρά το αριστοκρατικό του όνομα, συγκαταλέγεται και ο ξυλογλύπτης και μαραγκός Σπύρος Αντύπας, ο πατέρας του. Ο Μ.Α. ήταν μόλις εννέα χρόνων όταν έγινε η προσάρτηση της Θεσσαλίας στην Ελλάδα το 1881. Μετά το Γυμνάσιο θα γραφτεί στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, αλλά οι σπουδές του δεν φαίνεται να τον συγκίνησαν όσο άλλοι τομείς, που ήταν, κατά την κρίση του, ουσιαστικότεροι. Στα φοιτητικά του χρόνια μυείται στις σοσιαλιστικές ιδέες και συμμετέχει στις σχετικές δράσεις. «Από τότε αρχίζει μια αξιόλογη επαναστατική κοινωνική δράση», γράφει ο Γιάννης Κορδάτος. «Το όνομά του γίνεται πολύ γνωστό και η δράση του και η ενεργητικότητά του προκαλούν τη συμπάθεια των μαζών και την καταδίωξή του από τις κρατικές αρχές» [14]. Υπάρχει μία σχετική καταγραφή στην εφημερίδα *Σοσιαλιστής* του Καλλέργη, στο φύλλο της 1ης Μαρτίου 1896, όταν ο Μ.Α. ήταν 24 ετών. Σύμφωνα με το δημοσίευμα: «Περί τα μέσα του δεκαπενθήμερου τούτου εν Βιτρινίτση ο σοσιαλιστής Μ.Α., φοιτητής της Νομικής, ωμίλησε ενώπιον 200 περίπου προσώπων αναπτύξας τας σοσιαλιστικάς αυτού ιδέας» [14]. Ήταν δε η Βιτρινίτσα οικισμός της Δωρίδας (σήμερα Τολοφώνας) με λιγότερους από 1.000 κατοίκους. Έτσι ο αριθμός των ακροατών που αναφέρει η εφημερίδα, πρέπει να θεωρηθεί πολύ σημαντικός. Προφανώς η ομιλία στη Βιτρινίτσα δεν ήταν η μόνη. Μόνο κάποιος που ασκεί συστηματικά έργο ιδεολογικής και πολιτικής καθοδήγησης θα βρεθεί σ' ένα μικρό μέρος, με το οποίο δεν έχει σχέση καταγωγής, εργασίας ή διαβίωσης.

Εθελοντής στην Επανάσταση της Κρήτης

Τον ίδιο χρόνο, 1896, ταξιδεύει στην επαναστατημένη Κρήτη και κατατάσσεται ως εθελοντής. Ήδη από το 1895 ο Σφακιανός Μανούσος Κούνδουρος είχε ξεσηκώσει μια ακόμα επανάσταση στη Κρήτη. Παρά τις απώλειες, οι μάχες συνεχίζονταν το 1896 και φούντωναν ακόμα το 1897. Σε κάποια από αυτές τις μάχες ο Μ.Α. τραυματίστηκε στο θώρακα. Αναγκάστηκε να νοσηλευθεί και επέστρεψε στην Αθήνα για αποθεραπεία. Η βαριά ήττα κατά τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 –τον λεγόμενο «ατυχή»– υποχρέωσε και τους άλλους Έλληνες εθελοντές να επιστρέψουν από την Κρήτη.

Οι απόψεις τις οποίες ο Μ.Α. άκουσε και οι πληροφορίες για την εξέλιξη των

γεγονότων τον οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι υπήρξε συνωμοσία του βασιλικού οίκου με τις ξένες δυνάμεις για την τελική επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου. Έτσι, όταν οι Αθηναίοι συγκρότησαν μια μεγάλη διαδήλωση που κατέληξε στην Πλατεία Ομονοίας, 14 Σεπτεμβρίου 1897, ο Μ.Α. όχι μόνο τέθηκε με ταξύ των επικεφαλής της πορείας, αλλά έκανε και την κεντρική πολιτική ομιλία. Ήδη οι σκοτεινοί κύκλοι είχαν αρχίσει να προβληματίζονται σοβαρά για τον ενεργό διανοούμενο, τον ορμητικό ομιλητή, τον συνεπή αγωνιστή. Κίνησαν λοιπόν εναντίον του δικαστική δίωξη για προσβολή του βασιλικού οίκου. Στο δικαστήριο πήγαν ως μάρτυρες αρκετοί από τους συμπολεμιστές του στην Κρήτη, οι οποίοι εξήραν τη γενναιότητα και τον πατριωτισμό του Αντύπα. Υπέρ του κατέθεσε και ο βουλευτής Σάμης Καβαλλιεράτος, ενώ ο δικηγόρος του Ν. Μαυροκέφαλος αγόρευσε με σθεναρά επιχειρήματα. Παρόλα αυτά, τις 8 Ιανουαρίου 1898 καταδικάστηκε σε ένα χρόνο φυλάκιση, την οποία έκτισε στις φυλακές της Αίγινας. Αυτό αποτελούσε μια πρώτη προειδοποίηση, ώστε να κάμψουν το αγωνιστικό του φρόνημα. Αναφέρεται μάλιστα η αποστολή ειδικών εγγράφων προς τον Διευθυντή των Φυλακών για την απομόνωση του Μ.Α., ώστε να μην επηρεάσει προς την ιδεολογική του κατεύθυνση άλλους κρατούμενους.

Επιστροφή στην Κεφαλονιά. Η εκεί δράση του

Μετά την αποφυλάκιση αποφασίζει την επιστροφή του στην Κεφαλονιά. Στο νησί με την προοδευτική παράδοση των Ριζοσπαστών, με την παράδοση των λαϊκών αγώνων κατά των αριστοκρατών, το έδαφος ήταν κατάλληλο για τη σπορά των ιδεών του. Σχηματίζει γύρω του ένα ευρύ κύκλο προοδευτικών ανθρώπων, με ποικίλη προέλευση και διαφορετικές ιδεολογικές αντιλήψεις. Ανάμεσά τους χειρώνακτες και διανοούμενοι, επιστήμονες αλλά και ιερωμένοι. Εκεί το 1900 θα βγάλει το πρώτο φύλλο της εφημερίδας του με τον τίτλο «Ανάστασις». Εκεί θα εκθέσει ιδέες του προς τις οποίες και ήταν εναρμονισμένη όλη του η ζωή. Εκεί θα αναδείξει κάθε ιδεολογία, πρόσωπο ή βιβλία που είχαν συμβάλει στη διαμόρφωση του πιστεύω του. Το δημοσιευμένο στην εφημερίδα «Ανάστασις» μανιφέστο του δείχνει ένα κράμα από τις πρωτοχριστιανικές ιδέες και τις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης. «Ζητούμεν την παγκόσμιον ελευθερίαν - ισότητα - αδελφότητα. Θέλομεν ό,τι θέλει ο Χριστός: “ουκ έστι Έλλην ή Ιουδαίος, ουκ έστι ελεύθερος ή δούλος...”. Στην ιδεολογία του διαπιστώνονται επιδράσεις ενός ουτοπικού διεθνισμού – «ήτοι θέλομεν την κατάργησιν των φυλών και των πατρίδων, την κατάργησιν των αφέντων και των δούλων». Ζητά μονοταξική κοινωνία, κατάργηση του κληρονομικού δικαϊώματος, δήμευση της εκκλησιαστικής περιουσίας, δραστικές φορολογικές μεταβολές, πλήρη κατάργηση της στρατιωτικής θητείας και άλλα. Στα πλαίσια

της ιδεολογίας του θεοποιεί την εργασία. «Πιστεύω ως παντοκράτορα, ποιητήν ορατών τε και αοράτων την εργασία και ως ομοούσιον και αχώριστον Τριάδα της ευτυχίας και ειρήνης την Ελευθερίαν, Ισότητα, Αδελφότητα». Είναι φανερό ότι δεν πρόκειται για μία συγκροτημένη κοσμοθεωρία, αλλά για ένα σύνολο καλοπροαίρετων και ετερόκλητων στοιχείων, για χάρη των οποίων όμως ο Μ.Α. ήταν έτοιμος για κάθε θυσία. Οι διώξεις που ακολούθησαν τις διακηρύξεις αυτές είναι αυτονόητες. Σύντομα διέκοψε αναγκαστικά την έκδοση της εφημερίδας του. Το 1903 φεύγει για τη Ρουμανία. Εκεί επρόκειτο να συναντήσει τον συγγενή του Σκιαδαρέση, τον οποίο έπεισε να επενδύσει τα χρήματά του αγοράζοντας γη στη Θεσσαλία. Πράγματι ο Σκιαδαρέσης, μαζί με τον συμπατριώτη του Αρ. Μεταξά, αγόρασαν 300.000 στρέμματα στην περιοχή των Τεμπών. Στο κτήμα αυτό, ως επιστάτης και διαχειριστής, ο Αντύπας θα επιδιώξει να διαδώσει τις ιδέες του ανάμεσα στους κολίγους του κάμπου. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο Σκιαδαρέσης πρέσβευε σοσιαλιστικές ιδέες, οι οποίες και τον ώθησαν τόσο στην αγορά του κτήματος, όσο και στην τοποθέτηση του Αντύπα ως επιστάτη. Εκτός από τα άλλα τεκμήρια γι' αυτό, υπάρχουν και τα μέτρα εκείνα που πήραν υπέρ των κολίγων και τα οποία οδήγησαν στα μετέπειτα γεγονότα.

Κεφαλονίτες γιατροί, σύντροφοι του Αντύπα

Το 1904, και ενώ ιδρύεται στη Λάρισα ο «Θεσσαλικός Αγροτικός Σύλλογος», ο Μ.Α. ταξιδεύει πίσω στην Κεφαλονιά. Εκεί ιδρύει το «Λαϊκόν Αναγνωστήριον “Ισότης”» για τη διοργάνωση διαλέξεων, για συζητήσεις κοινωνικού-πολιτικού χαρακτήρα, για την ανάγνωση βιβλίων κ.λπ. Συγχρόνως αναζωπυρώνει την πολιτική κίνηση των φίλων και των συνεργατών του, που ήδη λειτουργούσε στην Κεφαλονιά. Ανάμεσα στους συντρόφους του Μ.Α. θα επισημάνουμε δύο γνωστούς γιατρούς του τόπου, τον Καμίλλο Δελλαδέτσιμα και τον Λουκά Νιφοράτο.

Ο Δελλαδέτσιμας (1868-1934), με σπουδές στη Νάπολι είχε διατελέσει Δημοϊατρός του Αργοστολίου και γιατρός του Προσωρινού Νοσοκομείου Τραυματιών Πολέμου που είχε λειτουργήσει το 1897 [15]. Το 1904 ο Δελλαδέτσιμας ήρθε σε σύγκρουση με τον Μητροπολίτη Κεφαλονιάς Δαμασκηνό, που ήταν βάσει καταστατικών δεσμεύσεων και ο Πρόεδρος των Φιλανθρωπικών Καταστημάτων Κεφαλληνίας (ΦΚΚ). Αποτέλεσμα της σύγκρουσης ήταν η απόλυση του γιατρού, με την αιτιολογία της υβριστικής συμπεριφοράς. Μπορώ να υποθέσω (και πολλοί θα συμφωνήσετε μαζί μου) ότι η ρήξη είχε ευθεία σχέση με την κοινωνική δράση του Δελλαδέτσιμα και τη συνεργασία του με τον Μ.Α. Μάλιστα, το 1905 ο γιατρός έδωσε τρεις τουλάχιστον διαλέξεις στο «Λαϊκό Αναγνωστήριο “Ισότης”». Η πρώτη από αυτές είχε αντικείμενο «Περί Υγιεινής» (20-3-1905), η δεύτερη «Περί

φυματιώσεως» (3-4-1905) και η τρίτη «Περί ανατροφής των παιδων» (1-5-1905) [2].

Ο δεύτερος γιατρός, ο Λουκάς Νιφοράτος (1874-1950), διέκοψε το 1897 τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο της Νάπολι για να καταταγεί ως εθελοντής στους επαναστάτες της Κρήτης. Ο Νιφοράτος συνέχισε την πολιτική δράση και ως γιατρός, τα επόμενα χρόνια. Ο Πεντόγαλος [15] αναφέρει γι' αυτόν ότι διορίστηκε δήμαρχος Αργοστολίου από τον αντιπρόσωπο της Κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης Αλεξ. Παπαναστασίου (1917) και αργότερα (1923) εκλέχτηκε αντιπρόσωπος της Κεφαλονιάς και ψήφισε υπέρ της αβασίλευτης Δημοκρατίας.

Το 1905 ο Μ.Α. ιδρύει το «Κοινωνιστικόν Ριζοσπαστικόν Κόμμα», ενώ συνεχίζει το διαφωτιστικό του έργο στους εργάτες και τους αγρότες στην Κεφαλονιά, στα λαϊκά στρώματα της Αθήνας και του Πειραιά. Το 1906 τον βρίσκουμε υποψήφιο στην Κεφαλονιά στις βουλευτικές εκλογές. Στο φύλλο της 25ης Μαρτίου 1906 της εφημερίδας «Ζιζάνιο» ο σατιρικός ποιητής Γεώργιος Μολφέτας, σοσιαλιστής επίσης, γράφει:

Γενναϊόψυχε Αντύπα
Χύσου στον αναβρασμό
και ρητόρευε και χτύπα
για το σοσιαλισμό. [16]

Δεν εκλέχτηκε βουλευτής, πάντως είχε συγκεντρώσει έναν αξιοσημείωτο αριθμό ψήφων. Στο φύλλο της 1ης Απριλίου 1906 απογοητευμένος από το αποτέλεσμα ο Μολφέτας γράφει στο «Ζιζάνιο»:

Αλλά είδες κι ο Αντύπας με το σοσιαλισμό
πώς κι εκείνος παρεσύρθη από τον κατακλυσμό;
Μ. Τι, στοιχειό, π' ανάθεμά το
είν' εκείν' οι χωρικοί!
Άλλα λένε το Σαββάτο
κι άλλα λέν' την Κυριακή!
Γ. Για τον Αντύπα, βρε Μαρή
είχα ιδέα σταθερή
πως χωρικός δεν θα βρεθεί να τον καταψηφήσει
κι εν τούτοις τον αρνήθηκαν για μια ογγειά κοφίσια! [16]

εννοώντας δηλαδή τις ευτελείς οικονομικές και άλλες δοσοληψίες.

Στη Θεσσαλία

Λίγους μήνες μετά τις εκλογές, ο Αντύπας εγκαθίσταται στη Θεσσαλία, ως επιστάτης των κτημάτων του Γ. Σκιαδαρέση. Τη χρονιά αυτή είχε ιδρυθεί και ο δεύτερος σύλλογος αγροτών στη Θεσσαλία, ο «Γεωργικός Σύνδεσμος Τρικάλων». Υπάρχει ένας γενικός αναβρασμός ανάμεσα στους κολίγους, που έχουν να αντιμετωπίσουν πολλή δουλειά, κακές συνθήκες εργασίας, χαμηλές αποδοχές, φτώχεια και αρρώστιες.

Υγειονομικά στοιχεία της εποχής που μας παρέχουν οι περίφημοι γιατροί Σάββας και Καρδαμάτης για την περίοδο 1905-1908, δίνουν για το νομό Λαρίσης 83.525 στρέμματα με έλη (31.505 στην επαρχία Τυρνάβου, 26.020 στην περιοχή Αγιάς, 16.000 στην περιοχή Ορμενίου και 10.000 στο Συκούριο). Η ελονοσία έχει προσβάλει το 60% του πληθυσμού της επαρχίας Φαρσάλων, που αναφέρεται ως η δεύτερη μεγαλύτερη νοσηρότητα στην τότε Ελλάδα (πρώτη η Μεγαλόπολη με 61,67% και τρίτη η Τριχωνίδα Αιτωλοακαρνανίας με 57,50%). Ο Τύρναβος και η Λάρισα είχαν νοσηρότητα 43%. Στο νομό Λαρίσης 23 κάτοικοι ανά 10.000 πληθυσμού, πεθαίνουν κάθε χρόνο από ελονοσία [17]. Ένα άλλο πολύ μεγάλο υγειονομικό πρόβλημα της εποχής είναι η φυματίωση, γνωστότερη ως φθίση ή χτικιό. Τα περιστατικά φυματίωσης στην περιοχή, σύμφωνα με στοιχεία του 1903 είναι διπλάσια έως τριπλάσια σε σχέση με διάφορες άλλες περιοχές [18, 19].

Με τέτοιες συνθήκες, οι κολίγοι του κάμπου έχουν να δουλέψουν «από ήλιο σ' ήλιο» όπως έλεγαν, δηλαδή από την ανατολή ως τη δύση του ηλίου. Ας αναλογιστούμε λ.χ. τους θεριστές να δουλεύουν τόσες ώρες κάτω από τον καυτό ήλιο στον άδενδρο κάμπο. Έχω την προφορική πληροφορία μάλιστα, ότι, για να μη παθαίνουν οι εργάτες ηλίαση και για να μη συγκεντρώνεται το αίμα στο κεφάλι τους, συχνά κατά την περίοδο του καλοκαιριού τους υπέβαλαν σε μικρή αφαίμαξη, εφαρμόζοντας «κοφτή βεντούζα» στο σβέρκο. Μάλιστα, σύμφωνα με τη μαρτυρία, ως βεντούζα χρησιμοποιούσαν κέρατο ζώου, όπως γινόταν και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας τον 19ο αιώνα.

Σας μεταφέρω την εικόνα των κολίγων, όπως την είδε ο ίδιος ο Μ. Αντύπας και την παρουσίασε στη δίκη του με τον Αγαμ. Σλίμαν το 1906: «Με πόσην χαράν και ελπίδα ανήλθον εις τα ιερά του Ολύμπου Τέμπη, όπου η Ελληνική ποίησις και σοφία προώρισται να κατοικώσιν οι θεοί και οι ήρωες και όπου οι σημερινοί τυραννίσκοι απαιτούσι να ενδiciaτώνται και να κύπτωσιν οι Έλληνες ως είλωτες και ως δούλοι. Εκεί η κατάστασις ήτο αθλία και η εικών απαισία. Έλληνες αδελφοί μας γυμνοί και κάτισχνοι, εφ' ων τα οστά μόνον και η επιδερμίς προσκολλώνται, χρησιμεύουσιν ως τα φορτηγά ζώα των ημεδαπών τυράννων, εν ω η ασπλαγχνία παρεσκεύασε την γενικήν μετανάστευσιν των Ελλήνων...» (Το Άστυ, 21 Σεπτ. 1906, Αρ. Φ. 4854) [2].

Η δράση του Αντύπα στη Θεσσαλία

Αυτές τις συνθήκες που περιγράψαμε δεν τις δεχόταν η φιλοσοφία και η πολιτική ιδεολογία του Μ.Α., όπως άλλωστε δεν τις δεχόταν η ευαισθησία του και η ανθρωπιά του. «Εκεί στην περιφέρεια της Λάρισας αρχίζει μια έντονη αγροτική δράση», γράφει ο Γιάννης Κορδάτος [14]. Και συνεχίζει: «Αν και είναι διορισμένος επιστάτης στο τσιφλίκι του μπάρμπα του Σκιαδαρέση, που ήταν αγορασμένο συντροφικά με τον Μεταξά, δεν ξεχνάει τις ιδέες του. Κάθε μέρα έκανε περιοδείες στα γύρω τσιφλίκια (περιφέρεια του Πυργετού) και προπαγάνδιζε την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών, όχι βέβαια χωρίς αποζημίωση, αλλά την «παραχώρισιν τούτων εις τους γεωργούς κατόπιν δικαίας και λογικής αποζημιώσεως των τσιφλικούχων»...». Η δράση του Μ.Α. δεν περιοριζόταν στη διαφώτιση. Είχε και πρακτικά επακόλουθα, καθώς κατάφερε να πείσει τον θείο του Γ. Σκιαδαρέση να δεχτεί μια βελτίωση των όρων εργασίας για τους κολίγους. Αντί για την απόδοση του 75% της παραγωγής στους τσιφλικάδες, οι εργάτες του Σκιαδαρέση έδιναν μόνο το 25%, ενώ είχαν το δικαίωμα αγοράς κομματιών γης, ώστε να γίνουν οι ίδιοι μικροϊδιοκτήτες-καλλιεργητές. Αυτό βεβαίως δημιούργησε μεγάλα προβλήματα στους άλλους τσιφλικάδες. Ήταν φυσικό ότι τόσο αυτοί όσο και οι άνθρωποί τους, αλλά και τα όργανα της κρατικής εξουσίας, δεν θα άφηναν να περάσει έτσι αυτή η δράση του Μ.Α. Οι παρατηρήσεις, οι συστάσεις, οι επιπλήξεις από φορείς της πολιτικής εξουσίας και της αστυνομίας, είναι στις περιπτώσεις αυτές τα πρώτα μέτρα. Τα γνώριζε ήδη από την προηγούμενη δράση του και δεν τον πτοούσαν. Είχε επίσης και εμπειρία φυλακής και μάλιστα σε απομόνωση, αλλά ούτε από αυτή είχε καμφθεί. Η αντίδραση έπρεπε να χρησιμοποιήσει πιο δραστικά μέσα.

Άλλοι πολέμιοι του Αντύπα

Εκτός από τους τσιφλικάδες των οποίων τα συμφέροντα έβλαπτε και εκτός από τα όργανα που ήταν στην υπηρεσία ή τη φύλαξη των πρώτων, ο Μ.Α. είχε και άλλους εχθρούς που τους είχε αποκτήσει εξ αιτίας της ιδεολογίας του και της συνολικής πολιτικής του δράσης. Θα αναφέρουμε ονομαστικά δύο από αυτούς, που και οι δύο σχετίζονται με τα ανάκτορα. Ο πρώτος από αυτούς είναι ο ανώτερος αυλικός του Γεωργίου του Α', Νικόλαος Θων. Το όνομα είναι μέχρι σήμερα γνωστό από την περιοχή Θων, στη συμβολή των λεωφόρων Αλεξάνδρας και Κηφισίας, όπου υπήρχε η βίλα Θων περιβαλλόμενη από κήπους και υποστατικά. Ο Θων είχε καταδιώξει τον Μ.Α. μετά την ομιλία του στην πλατεία Ομονοίας το 1897 και είχε επιδιώξει την καταδίκη του για δυσφήμιση «του διαδόχου, της βασιλείας, της οικογενείας της και τους βασιλόπαιδας Γεώργιον και Νικόλαον». Είναι πιθανό ότι

ο ίδιος βρισκόταν και πίσω από τα έγγραφα του υπουργού Δικαιοσύνης Αντ. Μομφεράτου προς τον Διευθυντή των φυλακών της Αίγινας για την αυστηρή απομόνωση του Μ.Α. [20]. Όπως γράφει ο Π. Πετράτος, και η δολοφονία του Μ.Α. σχεδιάστηκε σε σύσκεψη που έγινε με την εντολή του Θων [21].

Ο δεύτερος μεγάλος εχθρός του Αντύπα ήταν ο Αγαμέμνων Σλίμαν. Πρόκειται για το γιο του περίφημου ανασκαφέα Ερρίκου Σλίμαν, ο οποίος διατηρούσε τσιφλίκι στη Θεσσαλία, ενώ ζούσε στην Αθήνα όπου ήταν βουλευτής. Αργότερα, μάλιστα, διορίστηκε από τα ανάκτορα πρεσβευτής της «Αυτού Μεγαλειότητος» στις Ηνωμένες Πολιτείες. Αυτόν τον τσιφλικά-βουλευτή σκαμπίλισε δημόσια στην πλατεία Συντάγματος ο Μ.Α., κατά τη διάρκεια λογομαχίας τους σχετικής με τη διαχείριση των γαιών και των κολίγων. Ο Σλίμαν δεν αρκέστηκε προφανώς στην εικοσαήμερη φυλάκιση που επιβλήθηκε ύστερα από μήνυσή του κατά του Μ.Α., που εκδικάστηκε τις 19 Σεπτ. 1906.

Η δολοφονία

Το σκοτεινό διευθυντήριο, λοιπόν, με αυλικούς, τσιφλικάδες, όργανα της εξουσίας κ.α. αποφάσισε άτυπα την καταδίκη του Μ.Α. Αυτές οι εξωθεσμικές καταδίκες πρέπει, βεβαίως, να κατανοούνται ως τέτοιες, για να επιτυγχάνεται ο εκφοβισμός των άλλων. Δεν πρέπει όμως να αποδεικνύονται ως τέτοιες. Έτσι, η θανατική καταδίκη μεθοδεύτηκε να εμφανισθεί ως προσωπική διαφορά. «Η βρόμικη δουλειά ανατέθηκε στον Ιωάννη Κυριακού, επιστάτη στα κτήματα του συνεταίρου του θείου του Αρ. Μεταξά», γράφει ο Γ. Πετρόπουλος [7]. «Ο Κυριακού, που συμπεριφερόταν βάνανυσα στους κολίγους, μισούσε θανάσιμα τον Αντύπα για τη φιλοαγροτική του συμπεριφορά», συνεχίζει. «Επίσης είχε τη δυνατότητα να βρίσκεται κοντά του λόγω του κοινού χώρου εργασίας και διαμονής τους και μπορούσε να τον δολοφονήσει με τρόπο που το έγκλημα είτε να μοιάζει ως αυτοάμυνα είτε ως εκκαθάριση προσωπικών λογαριασμών». Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Παν. Σκιαδαρέση, εξαδέλφου του Μ.Α., ο Κυριακού τον χτύπησε για ασήμαντη και προσχηματική αφορμή με πυροβόλο όπλο. Στην αρχή ελαφρά στην κεφαλή κι όταν ο Αντύπας έφευγε, τον χτύπησε καίρια στην οσφυϊκή χώρα. Λίγο μετά ο Μ.Α. πεθαίνει στα χέρια του εξαδέλφου του ψιθυρίζοντας το μήνυμα *Ελευθερία - Ισότης - Αδελφότης* της Γαλλικής Επανάστασης. Ήταν η νύχτα της 8ης προς την 9η Μαρτίου 1907. Η συνέντευξη του Παν. Σκιαδαρέση δημοσιεύτηκε τότε στην εφημερίδα «Αθήναι» (11 Μαρτ. 1907) και περιλαμβάνεται στο ειδικό «Παράρτημα» του βιβλίου του Σπ. Λουκάτου [2].

Διερωτάσθε, ίσως, τι απόγινε με τον Κυριακού. Η αστυνομία τον προστάτευσε εκείνη τη νύχτα από τους εξαγριωμένους κολίγους. Κι αργότερα, με προφανείς παρεμβάσεις, το δικαστήριο τον αθώωσε.

Εξελίξεις

Το 1907, με νόμο της κυβέρνησης Θεοτόκη, διανεμήθηκε στους πρόσφυγες από Ανατολική Ρωμυλία, Βουλγαρία και Ρουμανία το τσιφλίκι του Στεφανοβίκη. Το 1909 έγινε το κίνημα στο Γουδί. Στις 6 Μαρτίου 1910, τρία χρόνια μετά τη δολοφονία του Μ.Α., έγινε η μεγάλη εξέγερση των αγροτών στο Κιλελέρ. Το 1911 σημειώνεται στην Κεφαλονιά μια αγροτοεργατική και μικροαστική εξέγερση. Πρωτεργάτες της οπαδοί και παλιοί συνεργάτες του Μ.Α., ιδιαίτερος δε ο διάκος Ι. Κονιδάρης, που έκανε από τον άμβωνα ένα φλογερό ουτοπικό σοσιαλιστικό κήρυγμα και φυλακίστηκε από τις αρχές. «Στο πρόσωπο του διάκου Κονιδάρη, ο αντυπικός σοσιαλισμός παρουσιάζει την τελευταία του αναλαμπή, για να σβήσει ύστερα οριστικά», γράφει ο Γ. Κορδάτος.

Το 1917 ο Βενιζέλος νομοθετεί την απαλλοτρίωση των γαιοκτησιών της Θεσσαλίας, χάριν «της δημοσίας ανάγκης και ωφελείας». Ο νόμος προβλέπει την αποζημίωση των γαιοκτημόνων. Όμως η εφαρμογή του νόμου καθυστέρησε. Το ενάμιση εκατομμύριο των Μικρασιατών προσφύγων του 1922 με τα τεράστια προβλήματα επιβίωσης και αποκατάστασης πίεσε ισχυρά προς την κατεύθυνση των απαλλοτριώσεων [22]. Τον Φλεβάρη του 1923 και τον Νοέμβρη του 1925, επί Πλαστήρα, γίνεται η πολυσυζητημένη απαλλοτρίωση. Το αίμα του Αντύπα είχε, ως προς το συγκεκριμένο αντικείμενο και για τον δεδομένο τόπο και χρόνο, βρει τη δικαίωσή του.

Βιβλιογραφία

1. Τζουγανάτος Ν., *Ο Μαρίνος Αντύπας και οι σοσιαλιστικές εξελίξεις στην Κεφαλονιά*, Πειραιάς 1978.
2. Λουκάτος Σπ., *Μαρίνος Σπ. Αντύπας. Η ζωή, η εποχή, η ιδεολογία, η δράση και η δολοφονία του*, Αθήνα 1980.
3. Βουλγαράκης Δ., *Μαρίνος Αντύπας*, Λάρισα 1982.
4. Καψάλης Γιαν., *Μαρίνος Αντύπας, ο πρωτομάρτυρας σοσιαλιστής και πρόδρομος του Κιλελέρ*, Αθήνα 1986.
5. Κουγιανός Διον., *Μ. Αντύπας. Η φιλοσοφία της πολιτικής του δράσης*, Αθήνα 2007.
6. Τσιντίλη-Βλησμά Ρ., *Είπαν... Κι εμίλησα*, Αθήνα 1987. (Κείμενα ομιλιών του 1977).
7. Πετρόπουλος Γ., «Μαρίνος Αντύπας. Ο μάρτυρας της αγροτιάς». Εφημ. *Κυριακάτικος Ριζοσπάστης*, 10 Μάρτη 2002, σσ. 12-13.
8. Πετρόπουλος Γ., «Ο άνθρωπος-σύμβολο της απελευθέρωσης της αγροτιάς», *Κυριακάτικος Ριζοσπάστης* 6 Μάη 2007, σσ. 11-14.
9. Αποστολάτος Μ., «Πηγές άντλησης και συνιστώσες έμπνευσης του Μαρ. Αντύπα στη διαμόρφωση των ιδεών του», *Ομπρέλα*, τευχ. 73, Ιουν.-Αυγ. 2006, σσ. 81-84.
10. Ομπρέλα, «Αφιέρωμα Μαρίνος Αντύπας. 100 χρόνια από τη δολοφονία του». Με κείμενα

- των: Φ.Κ. Βώρου, Σέφη Αναστασάκου, Πέτρου Πετράτου, Δημ. Κοσμόπουλου, Νίκου Θωμά, Πέτρου Πετράτου, Νίκου Πηγαδά, Χρ. Χαρμπίλα, Λουδ. Κωτσονόπουλου και Φιλ. Νικολόπουλου. Περιοδ. *Ομπρέλα*, τευχ. 76, Μάρτ.-Μάιος 2007, σσ. 3-43.
11. Γκριτζώνας Κ., *Πρώιμες μορφές του επαναστατικού κινήματος στην Ελλάδα. Ουτοπιστές, σοσιαλιστές και αναρχικοί αντιεξουσιαστές 1870-1920*, Αθήνα 2002, σσ. 44-47.
  12. Βεργόπουλος Κ., *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα. Η κοινωνική ενσωμάτωση της γεωργίας*, Αθήνα 1975.
  13. Παπαδημητρίου Ζ.Δ., *Εκατό χρόνια από τη δολοφονία του Μ. Αντύπα. Το αγροτικό ζήτημα και η δράση του Μ. Αντύπα στη Θεσσαλία*. [Κείμενο διάλεξης που μας παραχωρήθηκε από τον συγγραφέα], 2007.
  14. Κορδάτος Γιαν., *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. 7η έκδ., Αθήνα (Α' εκδ. 1931).
  15. Πεντόγαλος Γερ., *Γιατροί και Ιατρική Κεφαλονιάς. Από τα χρόνια της Ένωσης μέχρι τον πόλεμο του 1940 (1864-1940)*, Θεσσαλονίκη 2007.
  16. Μοσχονά-Μαραγκάκη Ευρ., *Ο σατιρικός ποιητής Γεώργιος Γερ. Μολφέτας. Η ζωή και το έργο του*. (Μελέτη), Αργοστόλι 2004.
  17. Σάββας Κων. και Καρδαμάτης Ιωαν., *Η ελονοσία εν Ελλάδι*, Αθήνα 1909.
  18. Κούζης Αριστ., *Ο αγών κατά της φθίσεως*, Αθήναι 1910.
  19. Πατρίκιος Β., *Η φθίσις εν Ελλάδι*, Αθήναι 1903.
  20. Πηγαδάς Ν., *Αίγινα... κάθε κελί σελίδα ιστορίας*, Αθήνα 2005.
  21. Πετράτος Π., «Μαρίνος Αντύπας. Πάντοτε επίκαιρος». Περιοδ. *Ομπρέλα*, τευχ. 76, Μαρτ.-Μάιος 2007, σσ. 20-27 (βλ. βιβλ. αρ. 8).
  22. Αρώνη-Τσίχλη Καίτη, *Αγροτικό ζήτημα και αγροτικό κίνημα, Θεσσαλία 1881-1923*, Αθήνα 2005.

Ελένη Αποστολοπούλου, Οιωνός, πουλί.